

ČÁST SEDMÁ NAKLÁDÁNÍ S ODEJMUTÝMI ČÁSTMI LIDSKÉHO TĚLA, TĚLEM ZEMŘELÉHO, POSTUP PŘI ÚMRTÍ A PITVY

§ 79 Úkony na těle zemřelého

- (1) Na těle zemřelého lze provádět pouze tyto úkony
- a) prohlídku těla zemřelého,
 - b) pitvu, včetně odběru biologického materiálu pro diagnostické účely,
 - c) odběr orgánů pro transplantace podle transplantčního zákona,
 - d) odběr tkání a buněk určených k použití u člověka, a to
 1. při léčbě příjemce lidských tkání a buněk podle transplantčního zákona a podle zákona o lidských tkáních a buňkách,
 2. pro výrobu léčiv podle zákona o léčivech a zákona o lidských tkáních a buňkách,
 - e) odběr částí lidského těla, včetně tkání a buněk za účelem jejich použití pro lékařskou vědu, výzkum nebo k výukovým účelům, a dalším účelům, stanoví-li tak jiný právní předpis,
 - f) vyjmutí implantabilních zdravotnických prostředků a aktivních implantabilních zdravotnických prostředků, je-li to účelné; vyjímání stomatologických pevných protetických výrobků je zakázáno,
 - g) další úkony stanovené zákonem o pohřebnictví.

(2) Úkony na těle zemřelého, s výjimkou prohlídky těla zemřelého, postupů podle transplantčního zákona a případů nařízení pitvy orgány činnými v trestním řízení podle jiného právního předpisu³⁷⁾, mohou být provedeny nejdříve za 2 hodiny poté, kdy k úmrtí došlo.

(3) Odběr biologického materiálu z těla zemřelého lze provést pouze v souvislosti s pitvou, a to i mimo zdravotnické zařízení; to neplatí při postupu podle jiných právních předpisů upravujících transplantace a upravujících postupy pro zajištění jakosti a bezpečnosti lidských orgánů, tkání a buněk.

³⁷⁾ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

I. Ochrana lidského těla

Lidské tělo je součástí osobnosti člověka a jako takové požívá právní ochrany. To platí za života člověka i po jeho smrti. Článek 10 Listiny zakotvuje právo každého člověka na zachování jeho lidské důstojnosti. Právo na pietní ochranu lidského těla pak výslovně zmiňuje občanský zákoník, který zakotvuje, že lidské tělo je pod právní ochranou i po smrti člověka. Naložit s lidskými pozůstatky a s lidskými ostatky způsobem pro zemřelého nedůstojným je zakázáno.

II. Úkony na těle zemřelého

Na těle zemřelého lze provést výhradně úkony, které zákon připouští. Jiné úkony na těle zemřelého jsou zakázány.

Prohlídka těla zemřelého je nezbytná ke zjištění, zda smrt skutečně nastala, jaké je pravděpodobné datum a čas úmrtí a co je pravděpodobnou příčinou smrti. Prohlídka těla zemřelého musí být provedena vždy a provádí ji vždy lékař. V rámci prohlídky těla zemřelého prohlížející lékař také určí, zda bude provedena pitva. K prohlídce těla zemřelého podrobněji viz komentář k § 84.

Provedení pitvy nařizuje lékař poskytovatele zdravotních služeb, který provedl prohlídku těla zemřelého, nebo lékař poskytovatele zdravotních služeb, jenž provádí pitvy, nebo orgán činný v trestním řízení dle § 115 tr. řádu. Při pitvě lze odebrat biologický materiál pro diagnostické účely.

Z těla zemřelého lze odebrat **orgány pro transplantaci** podle transplantčního zákona. Transplantační zákon definuje v § 2 orgán jako samostatnou a životaschopnou část lidského těla tvořenou strukturovaným uspořádáním různých tkání, která má zachování svoji strukturu, cévní zásobení a schopnost vykonávat fyziologické funkce s významnou mírou autonomie; za orgán se rovněž považuje část orgánu, má-li v lidském těle sloužit stejnému účelu jako celý orgán, při zachování požadavků na strukturu a cévní zásobení.

Z těla zemřelého je možné odebrat **tkáně a buňky**, a to buď za účelem aplikace příjemci v rámci léčby (dle transplantčního zákona a podle zákona o lidských tkáních a buňkách), nebo pro výrobu léčiv (dle zákona o léčivech a zákona o lidských tkáních a buňkách). Transplantační zákon definuje tkáně a buňky jako stavební součásti lidského těla včetně pozůstatků získaných při chirurgických operacích, dále krvetvorné buňky získané z kostní dřeně, z periferní a pupečnickové krve. Tkáněmi a buňkami dle transplantčního zákona nejsou orgány, krev a její složky, pohlavní buňky, embryonální a fetální tkáně

a orgány, vlasy, nehty, placenta a odpadové produkty tělního metabolismu (§ 2 transplantčního zákona).

Části lidského těla, včetně tkání a buněk, lze z těla zemřelého odebrat rovněž za účelem jejich **použití pro lékařskou vědu, výzkum nebo k výukovým účelům**. K dalším účelům lze části těla zemřelého, včetně odebraných tkání a buněk, použít, pouze pokud tak stanoví jiný obecně závazný právní předpis. Zákon o zdravotních službách ponechává otevřený taxativní výčet účelu použití částí těla zemřelého pro jiné zákonem aprobované možnosti použití.

Z těla zemřelého lze vyjmout **implantabilní zdravotnické prostředky a aktivní implantabilní zdravotnické prostředky**. Aktivním implantabilním zdravotnickým prostředkem je například kardiostimulátor. Příkladem implantabilního zdravotnického prostředku je například kloubní náhrada (endoprotéza).

Vyjmout z těla zemřelého implantabilní zdravotnické prostředky a aktivní implantabilní zdravotnické prostředky lze pouze za předpokladu, že je to účelné. Důvodem může být například bezpečnostní opatření ve vztahu k zaměstnancům krematoria (hrozba exploze zdravotnického prostředku, resp. zdroje jeho napájení během spalování). Dalším možným důvodem je opětovné použití zdravotnického prostředku u jiného pacienta, je-li to dle příslušné obecně závazné právní úpravy, resp. doporučení výrobce předmětného zdravotnického prostředku přípustné. Zákon výslovně zakazuje vyjímání stomatologických pevných protetických výrobků.

Povolnými úkony na těle zemřelého jsou rovněž úkony stanovené zákonem o pohřbnictví. Dovolena je **balzamace nebo konzervace těla zemřelého** nebo jeho částí podle § 2 písm. f) a g) zák. o pohřbnictví či úprava těla zemřelého nebo jeho částí před pietním uložením do rakve podle § 2 písm. h) zák. o pohřbnictví. S tělem zemřelého musí být zacházeno důstojně a tak, aby nedocházelo k ohrožení veřejného zdraví nebo veřejného pořádku. Zákon o pohřbnictví výslovně vymezuje úkony, které jsou při manipulaci s tělem zemřelého, resp. s jeho částmi zakázány (viz § 4 odst. 1 zák. o pohřbnictví).

III. Časové omezení

Úkony na těle zemřelého je možné provést nejdříve za dvě hodiny po úmrtí. Výjimkou je prohlídka těla zemřelého, kterou je nutné provést bezprostředně po nález těla zemřelého, jelikož jejím účelem je zjistit, zda smrt skutečně nastala, kdy k ní došlo a jaká je její pravděpodobná příčina. Časová hranice dvou hodin od úmrtí nemusí být dodržena při postupu dle transplantčního

zákona, kdy by časová prodleva s potřebnými úkony mohla zmařit samotný transplantační proces. Podmínkou pro odběr od zemřelého dárce před uplynutím dvou hodin od zjištění smrti je zhotovení a podepsání protokolu, ve kterém je zaznamenáno zjištění smrti zemřelého dárce. Zjištění smrti vždy provádějí nejméně dva lékaři s příslušnou specializovanou způsobilostí. Tito lékaři dárce vyšetří nezávisle na sobě. Lékaři, kteří zjišťují smrt, se nesmějí zúčastnit odběru ani transplantace a nesmějí být ošetřujícími lékaři uvažovaného příjemce. Protokol o zjištění smrti je součástí zdravotnické dokumentace dárce (viz § 10 transplantačního zákona). Zákon prolamuje časovou hranici dvou hodin také v případě pitvy, kterou nařídí orgán činný v trestním řízení dle § 115 tr. řádu. Orgán činný v trestním řízení nařizuje pitvu v případě podezření, že smrt člověka byla způsobena trestným činem. Soudní pitvu provádí poskytovatel v oboru soudní lékařství.

Nakládání s částmi lidského těla odebranými pacientovi při poskytování zdravotní péče a nakládání s tělem zemřelého a částmi odebranými z těla zemřelého

§ 80 [Nakládání s částmi lidského těla a s tělem zemřelého]

(1) Odběr části lidského těla, včetně orgánů, tkání nebo buněk (dále jen „část těla“), lze provádět pouze pro účely zdravotní péče nebo pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům ve zdravotnictví, nebo pokud tak stanoví jiný právní předpis, a to poskytovatelem ve zdravotnickém zařízení.

(2) Při odběru částí těla a použití těla zemřelého a nakládání s nimi se podle účelu použití postupuje podle tohoto zákona nebo jiných právních předpisů upravujících nakládání s lidskými orgány, tkáněmi nebo buňkami.

I. Nakládání s částmi lidského těla a s tělem zemřelého

Základní zásadou, která se uplatní při manipulaci s lidským tělem (za života i po smrti), je **zásada respektování autonomie vůle dotčené osoby**. Zásada respektovat vůli dotčené osoby (respekt k autonomii vůle každého) je zakotvena i v čl. 22 Úmluvy o lidských právech a biomedicině, podle kterého je-li v průběhu zákroku odebrána jakákoliv část lidského těla, může se uchovat

a použít pro účely jiné než ty, pro něž byla odebrána, pouze pokud byly splněny náležitosti v souvislosti s poučením a souhlasem. Občanský zákoník rovněž zakotvuje zákaz zásahu do tělesné integrity bez souhlasu dotčené osoby. Ve vztahu k ochraně lidského těla po smrti pak § 113 obč. zák. stanoví, že člověk má právo rozhodnout, jak bude po jeho smrti naloženo s jeho tělem, přičemž provést pitvu nebo použít lidské tělo po smrti člověka bez souhlasu zemřelého lze, jen pokud tak stanoví jiný zákon. Tímto zákonem je zákon o zdravotních službách, resp. jeho část sedmá (§ 79), kde jsou zakotvena pravidla pro nakládání s odejmutými částmi lidského těla, tělem zemřelého a postup při úmrtí a pitvách.

Ustanovení § 115 a § 116 obč. zák., která zakotvovala předpokládaný nesouhlas s pitvou, resp. s použitím lidského těla po smrti pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům, pokud dotyčná osoba nezapsala své stanovisko do veřejného rejstříku (který nebyl zřízen) nebo souhlas neprojevila ve veřejné listině anebo vůči poskytovateli zdravotních služeb s účinky vůči tomuto poskytovateli, se zákonem o zdravotních službách nekorespondovala a vyvolávala v praxi výkladové nejasnosti. Ustanovení § 115 až 117 obč. zák. bylo zrušeno zákonem č. 460/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, a další související zákony, čímž došlo k odstranění těchto interpretačních nejasností.

Zákon o zdravotních službách rozlišuje situaci, kdy je část těla odejmuta za života člověka při poskytování zdravotních služeb, a situaci, kdy je nakládáno s tělem zemřelého.

II. Odběr částí těla pacientovi při poskytování zdravotních služeb

Odebrat část lidského těla, včetně orgánů, tkání a buněk pacientovi při poskytování zdravotních služeb může pouze poskytovatel zdravotních služeb ve zdravotnickém zařízení, a to z těchto důvodů:

- pro účely zdravotní péče,
- pro potřeby vědy, výzkumu či výukovým účelům ve zdravotnictví,
- stanoví-li tak jiný právní předpis.

III. Odběr a nakládání s částmi těla zemřelého

Zákonem povolený účel odběru orgánů, tkání a buněk u zemřelého člověka vymezuje § 79 (viz blíže komentář k tomuto ustanovení). Postup při odběru části těla zemřelého a další manipulaci s odebranou částí těla (uchovávání,

použití) musí odpovídat zákonným postupům, které jsou zakotveny buď v zákoně o zdravotních službách, nebo ve speciální právní úpravě. V praxi se nejčastěji jedná o postup podle transplantčního zákona, zákona o lidských tkáních a buňkách či zákona o specifických zdravotních službách.

§ 81 [Uchování a použití odebrané části těla nebo těla zemřelého]

(1) Část těla odebranou pacientovi při poskytování zdravotní péče nebo tělo zemřelého, včetně odebraných částí z těla zemřelého, lze uchovat a použít

- a) pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům ve zdravotnictví,
- b) pro použití při léčbě příjemce lidských tkání a buněk podle zákona o lidských tkáních a buňkách,
- c) pro potřeby transplantací podle zákona upravujícího transplantace,
- d) k použití pro výrobu léčiv podle zákona o léčivech a podle zákona o lidských tkáních a buňkách,
- e) pro potřeby stanovené jiným právním předpisem.

(2) Pro potřeby podle

- a) odstavce 1 písm. a), b), d) nebo e) lze část těla odebranou pacientovi při poskytování zdravotní péče použít, pokud
 1. byla pacientovi o možnosti jejího uchování, darování a použití podána poskytovatelem informace a pacient s tím vyslovil podle tohoto zákona prokazatelný souhlas a
 2. v případě použití pro potřeby podle odstavce 1 písm. b) nebo d) byly splněny podmínky podle zákona o lidských tkáních a buňkách,
- b) odstavce 1 písm. a), b), d) nebo e) lze tělo zemřelého, včetně odebraných částí z těla zemřelého použít, pokud
 1. s tím zemřelý za svého života vyslovil podle tohoto zákona prokazatelný souhlas,
 2. v případě použití pro potřeby podle odstavce 1 písm. b) nebo d) byla zemřelému za jeho života podána informace o možnosti darování tkání nebo buněk pro tyto účely, jejich odběru, uchování a použití a byly splněny podmínky podle zákona o lidských tkáních a buňkách a
 3. nebude zmařen účel pitvy, a to zejména v případech, kdy vzniklo podezření, že příčinou úmrtí je trestný čin nebo sebevražda; jestliže

zemřelý za svého života nevyjádřil prokazatelný souhlas, může prokazatelný souhlas vyslovit osoba blízká zemřelému.

(3) Na základě žádosti ošetřujícího lékaře nebo zákonného zástupce nebo opatrovníka pacienta poskytne poskytovatel provádějící patologicko-anatomickou pitvu odebraný biologický materiál k poskytnutí konzultační služby podle § 2 odst. 2 písm. b) jinému poskytovateli v oboru patologická anatomie.

(4) Souhlas se nevyžaduje, jde-li o

- a) použití biologického materiálu pro potřeby výuky, vědy nebo výzkumu odebraného pacientovi při poskytování zdravotní péče nebo v souvislosti s pitvou z těla zemřelého, pokud u biologického materiálu nebo v souvislosti s jeho používáním ve výuce, vědě nebo výzkumu nebudou uvedeny takové údaje, z nichž by bylo možné identifikovat pacienta nebo zemřelou osobu; jde-li o použití biologického materiálu pro výuku, vědu nebo výzkum v oblasti genetiky, postupuje se podle jiného právního předpisu upravujícího specifické zdravotní služby,
- b) nácvik život zachraňujícího zdravotního výkonu koniotomie nebo punkce tenzního pneumotoraxu, přičemž nácvik lze provádět pouze v rámci patologicko-anatomické pitvy nebo zdravotní pitvy a za podmínky, že nebude zmařen účel této pitvy, a to zejména v případech, kdy vzniklo podezření, že příčinou úmrtí je trestný čin nebo sebevražda.

(5) Prokazatelným vyslovením souhlasu s uchováním a použitím části těla pacienta nebo těla zemřelého, včetně odebraných částí z těla zemřelého, se rozumí

- a) písemný souhlas pacienta nebo zemřelého vyslovený za jeho života nebo osoby blízké zemřelému s jejich úředně ověřeným podpisem, nebo
- b) záznam o souhlasu pacienta vysloveného ve zdravotnickém zařízení; záznam podepíše pacient a zdravotnický pracovník; pokud pacient s ohledem na svůj zdravotní stav nemůže záznam podepsat, stvrdí jeho nepochybný projev vůle svým podpisem zdravotnický pracovník a osoba blízká pacientovi, a není-li přítomna, svědek; v záznamu se uvede způsob, jakým pacient svou vůli projevil a zdravotní důvody bránící podpisu pacienta. Písemný souhlas nebo záznam o vyslovení souhlasu a záznam o podání informace podle odstavce 2 písm. a) bodu 1 nebo odstavce 2 písm. b) bodu 2 je součástí zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi; součástí souhlasu je určení účelu použití.

(6) Část těla pacienta nebo tělo zemřelého, včetně odebraných částí z těla zemřelého, lze uchovat a použít, pouze pokud nedojde k ohrožení

zdraví jiného člověka. Za tím účelem se posoudí zdravotní způsobilost pacienta nebo zemřelého. Za posouzení zdravotní způsobilosti, pokud z jiných právních předpisů nevyplývá jinak, odpovídá poskytovatel, který poskytuje zdravotní služby, v rámci kterých byl proveden odběr.

(7) Použití části těla pacienta nebo tělo zemřelého, včetně odebraných částí z těla zemřelého, nemůže být pro nikoho zdrojem finanční ani jiné náhrady, popřípadě jiných výhod. To nebrání poskytnutí úhrady účelně, hospodárně a prokazatelně vynaložených výdajů vzniklých v přímé souvislosti s nakládáním s částí těla pacienta nebo tělem zemřelého, včetně částí z těla zemřelého, to je s jejich opatřováním, vyšetřením, skladováním a zpracováním.

I. Zákonem povolený účel použití části těla nebo těla zemřelého

Část těla odebranou pacientovi nebo tělo zemřelého, resp. z něj odebrané části nelze uchovat a použít k jakémukoliv účelu. Zákon o zdravotních službách v § 81 odst. 1 účel použití taxativně vymezuje následovně:

- a) pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům ve zdravotnictví,
- b) pro použití při léčbě příjemce lidských tkání a buněk podle zákona o lidských tkáních a buňkách,
- c) pro potřeby transplantací podle zákona upravujícího transplantace,
- d) k použití pro výrobu léčiv podle zákona o léčivech a podle zákona o lidských tkáních a buňkách,
- e) pro potřeby stanovené jiným právním předpisem.

Účelem použití se řídí podmínky, které musejí být při použití odebrané části těla, resp. těla zemřelého a jeho částí splněny. Tyto podmínky jsou stanoveny zvlášť pro situaci, kdy je použita část těla odebraná (živému) pacientovi při poskytování zdravotních služeb, a zvlášť pro případy, kdy dochází k použití těla zemřelého, resp. jeho částí.

II. Podmínky použití části těla odebrané pacientovi

Podmínkou použití části těla, která byla odebrána pacientovi při poskytování zdravotní péče, pro vědu, výzkum, výuku ve zdravotnictví, léčbu, výrobu léčiv či jiné potřeby stanovené právním předpisem [viz účel vymezený v odst. 1 tohoto ustanovení pod body a), b), d) a e)], je prokazatelný souhlas pacienta. Vyslovení souhlasu musí předcházet podání informace o možnosti uchování, darování a účelu použití odebrané části těla. Záznam o podání informace je

součástí zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi. Zákon přímo nestanoví povinnost zpracovávat podanou informaci písemně. Písemnou formu musí mít pouze souhlas pacienta, jehož povinnou součástí je i informace o konkrétním účelu použití odebrané části těla, ke kterému uděluje pacient souhlas.

S ohledem na skutečnost, že poskytovatel odpovídá za správné informování pacienta před udělením souhlasu, lze doporučit, aby součástí písemného souhlasu byla i kompletní informace, kterou pacient před udělením souhlasu obdržel. Tímto postupem poskytovatel předejde případným následným sporům o to, na základě jaké informace pacient souhlas s dalším použitím odebrané části těla udělil. Podaná informace by měla být co nejkonkrétnější, a to zejména co se týče účelu použití. Pacient totiž dává souhlas s použitím odebrané části těla pro konkrétní účel, nikoliv obecně. I proto zákon vyžaduje, aby účel použití, ke kterému dává pacient souhlas, byl součástí písemného souhlasu.

Podstatnou informací pro pacienta může být například i to, zda bude odebraná část těla použita v zahraničí, nebo v tuzemsku. Je v zájmu poskytovatele zdravotních služeb, kterému pacient souhlas s dalším použitím odebrané části těla dává, aby pacientovi poskytl co nejpodrobnější poučení a umožnil mu klást doplňující dotazy. I v tomto případě nepochybně platí, že udělený souhlas musí být svobodný a tzv. informovaný. Je třeba poukázat na to, že v případě souhlasu s použitím části těla odebrané při poskytování zdravotních služeb zákon vyžaduje, aby podání informace předcházelo při každém předpokládaném účelu použití, vyjma transplantací, které mají svůj vlastní právní režim daný transplantačním zákonem.

V případě, že má být odebraná část těla použita pro léčbu příjemce podle zákona o lidských tkáních a buňkách, nebo pro výrobu léčivých přípravků podle zákona o léčivech, a podle zákona o lidských tkáních a buňkách, musejí být před použitím navíc splněny podmínky vymezené zákonem o lidských tkáních a buňkách. Jde zejména o zajištění materiálových, technických a administrativních podmínek při odběru, splnění informační povinnosti ve vztahu k dárci, zjištění zdravotní způsobilosti dárce, výběr vhodného dárce a podobně.

Shora uvedené podmínky stanovené zákonem o zdravotních službách se nevztahují na transplantace. V případě transplantací se postupuje podle transplantačního zákona.

III. Podmínky použití těla zemřelého

Tělo zemřelého, resp. jeho odebranou část lze použít pro vědu, výzkum, výuku ve zdravotnictví, léčbu, výrobu léčiv či jiné potřeby stanovené právním

předpisem [viz účel vymezený v odst. 1 tohoto ustanovení pod body a), b), d) a e)] pouze při kumulativním splnění těchto podmínek:

1. Zemřelý s tím za svého života vyslovil prokazatelný souhlas.
2. Nebude zmařen účel pitvy, a to zejména v případech, kdy vzniklo podezření, že příčinou úmrtí je trestný čin nebo sebevražda.
3. V případě, že mají být tkáně nebo buňky odebrané z těla zemřelého použity pro léčbu příjemce podle zákona o lidských tkáních a buňkách nebo pro výrobu léčivých přípravků dle zákona o léčivech a podle zákona o lidských tkáních a buňkách [viz účel vymezený v odst. 1 tohoto ustanovení pod body b) a d)], musí být zemřelému za jeho života podána informace o možnosti **darování tkání nebo buněk** pro tyto účely, o jejich odběru, uchování a použití a současně musejí být splněny podmínky podle zákona o lidských tkáních a buňkách. Záznam o podání informace je součástí **zdravotnické dokumentace** vedené o pacientovi. Zákon přímo nestanoví povinnost zpracovávat podanou informaci písemně. Písemnou formu musí mít pouze souhlas pacienta, jehož povinnou součástí je i informace o konkrétním účelu použití odebrané části těla, ke kterému pacient uděluje souhlas. I v tomto případě však lze doporučit, aby součástí písemného souhlasu byla kompletní informace, kterou pacient před udělením souhlasu obdržel. Poskytovatel tím předejde případným následným sporům o to, na základě jaké informace pacient souhlas s dalším použitím odebrané části těla udělil.

Pokud zemřelý za svého života nevyjádřil prokazatelný souhlas s použitím svého těla, resp. jeho části po smrti dle tohoto zákona, může po jeho smrti tento souhlas vyslovit osoba blízká zemřelému. Zákonodárce však při tomto postupu nevyloučil splnění podmínky uvedené v bodě 3 shora uvedeného výčtu. Jazykovým výkladem lze dospět k závěru, že pokud tedy mají být tkáně nebo buňky odebrané z těla zemřelého použity pro léčbu příjemce podle zákona o lidských tkáních a buňkách nebo pro výrobu léčivých přípravků dle zákona o léčivech a podle zákona o lidských tkáních a buňkách [viz účel vymezený v odst. 1 tohoto ustanovení pod body b) a d)] a souhlas s tímto použitím vysloví osoba blízká zemřelému, musí být doloženo, že zemřelý byl za svého života informován o možnosti darování tkání nebo buněk pro tyto účely, o jejich odběru, uchování a použití.

Má-li být tělo zemřelého nebo jeho část použita pro jiné účely (věda, výzkum, výuka, popř. jiný, zákonem nebo jiným právním předpisem povolený účel), a to na základě souhlasu osoby blízké zemřelému, nemusí být prokazováno, že byl zemřelý za svého života o těchto možnostech využití lidského těla nebo jeho části informován. Tento postup je odlišný od postupu při použití

části těla odebrané pacientovi při poskytování zdravotních služeb. Zde musí informace o možnosti uchování, darování a použití ke konkrétnímu účelu předcházet udělení souhlasu vždy.

Osobou blízkou je dle § 22 obč. zák. příbuzný v řadě přímé (předkové a potomci), sourozenec, manžel nebo partner podle zákona upravujícího registrované partnerství. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí. Za osoby navzájem blízké se pokládají i jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, a to za předpokladu, že by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pociťovala jako újmu vlastní. Je zřejmé, že pro poskytovatele zdravotních služeb je ověření splnění podmínky dle předchozí věty fakticky nemožné. Zákon o zdravotních službách v § 41 odst. 3 nejistotu poskytovatele při ověření, zda skutečně jde o osobu blízkou, řeší **čestným prohlášením**, ve kterém dotyčná osoba prohlásí, že je osobou blízkou pacientovi, a uvede zde své kontaktní údaje a číslo průkazu totožnosti. Poskytovatel zdravotních služeb, popř. jiný oprávněný subjekt odpovídá za dodržení zákonných podmínek při nakládání s tělem zemřelého, odpovídá tedy i za to, že souhlas s použitím těla zemřelého, resp. jeho části získal od osoby, která je k udělení souhlasu oprávněna. Má-li poskytovatel zdravotních služeb důvodnou pochybnost o tom, že jde o osobu blízkou (např. příímí příbuzní to popírají), neměl by k akceptaci souhlasu daného takovouto osobou přistoupit, byť by sepsala čestné prohlášení.

IV. Prokazatelné vyslovení souhlasu

Souhlas s uchováním a použitím části těla pacienta nebo těla zemřelého či jeho části musí být vysloven prokazatelně. Za prokazatelnou je považována tato forma souhlasu:

- a) písemný souhlas pacienta nebo zemřelého vyslovený za jeho života nebo osoby blízké zemřelému s jejich úředně ověřeným podpisem nebo
- b) záznam o souhlasu pacienta vysloveném ve zdravotnickém zařízení.

Záznam o souhlasu podepisuje pacient a zdravotnický pracovník. Pokud pacient s ohledem na svůj zdravotní stav nemůže záznam podepsat, stvrdí jeho nepochybný projev vůle svým podpisem zdravotnický pracovník a osoba blízká pacientovi. Není-li osoba blízká pacientovi přítomna, pak záznam o souhlasu podepisuje svědek. V záznamu musí být uveden způsob, jakým pacient svou vůli projevil, a zdravotní důvody bránící podpisu pacienta.

Písemný souhlas nebo záznam o vyslovení souhlasu je součástí zdravotnické dokumentace vedené o pacientovi. Povinnou součástí souhlasu je i informace

o konkrétním účelu použití odebrané části těla, ke kterému uděluje pacient, zemřelý za svého života, resp. osoba blízká zemřelému souhlas.

Souhlas se nevyžaduje při použití biologického materiálu pro potřeby výuky, vědy nebo výzkumu odebraného pacientovi při poskytování zdravotní péče nebo v souvislosti s pitvou z těla zemřelého, pokud u biologického materiálu nebo v souvislosti s jeho používáním nebudou uvedeny takové údaje, z nichž by bylo možné identifikovat pacienta nebo zemřelou osobu. Souhlasu zemřelého, resp. osoby blízké zemřelému není třeba ani pro nácvik život zachraňujícího zdravotního výkonu koniotomie nebo punkce tenzního pneumotoraxu. Tento nácvik lze provádět pouze v rámci patologicko-anatomické pitvy nebo zdravotní pitvy za podmínky, že nebude zmařen účel této pitvy.

Speciální právní úprava platí pro vyslovení souhlasu k použití biologického materiálu pro výuku, vědu nebo výzkum v oblasti genetiky. Zde se postupuje dle speciální právní úpravy obsažené v zákoně o specifických zdravotních službách.

V. Zákaz finančního prospěchu a jiných výhod

Zákaz finančního prospěchu z nakládání s tělem zemřelého, resp. z nakládání s částmi těla pacienta nebo zemřelého zakotvuje čl. 22 Úmluvy o lidských právech a biomedicíně. Zákon o zdravotních službách ustanovení Úmluvy o lidských právech a biomedicíně ještě zpřisňuje a zakazuje nejen finanční prospěch, ale i jiné výhody. Zákaz prospěchu platí jak ve vztahu k pacientovi (zemřelému), tak ve vztahu k poskytovateli zdravotních služeb. V praxi lze obhájit pouze náhradu výdajů, které byly vynaloženy v přímé souvislosti s nakládáním s částí těla pacienta, resp. zemřelého nebo s tělem zemřelého. Musí přitom jít o výdaje, které byly skutečně vynaloženy, při současném splnění podmínky jejich účelnosti a hospodárnosti. Zákon definuje pojem „nakládání s částí těla pacienta nebo s tělem zemřelého“, včetně jeho částí, jako opatrování, vyšetření, skladování a zpracování. Náhrada nákladů může být kalkulována pouze ve vztahu k těmto činnostem. Porušení uvedeného zákazu je přestupkem, za který lze poskytovateli zdravotních služeb uložit dle zákona o zdravotních službách pokutu až do výše 300 000 Kč [viz § 117 odst. 3 písm. l)].

Speciální právní úpravou je transplantáční zákon, který upravuje zákaz finančního prospěchu nebo jiných výhod ve vztahu k transplantacím (§ 28 transplantáčního zákona). Zakotvuje rovněž zákaz obchodování s tkáněmi a orgány. Ustanovení § 28 až 28c transplantáčního zákona upřesňují, jaké výdaje lze nahradit dárci orgánu. Konkrétně jsou zde upraveny podmínky, za kterých

Lze poskytnout příspěvek na náklady pohřbu zemřelého dárce tomu, kdo tento pohřeb vypravil, a blíže specifikovány náhrady, které lze poskytnout žijícímu dárci orgánu.

Ten, kdo jinému nebo pro jiného nabídne, slíbí nebo poskytne úplatu za odběr tkáně nebo orgánu z jeho těla nebo za provedení transplantace, se dopustí trestného činu podle § 166 tr. zákoníku, za který lze uložit trest odnětí svobody až na pět let. Stejně bude potrestán ten, kdo sám nebo prostřednictvím jiného v souvislosti s odběrem tkáně či orgánu nebo s provedením transplantace pro sebe nebo pro jiného žádá, přijme nebo si dá slíbit úplatu.

VI. Sankce za neoprávněný odběr a nakládání s lidským tělem a jeho částmi

Uchování nebo použití části těla odebrané pacientovi, těla zemřelého nebo odebrané části z těla zemřelého v rozporu s § 81 odst. 1 nebo 2 je přestupkem, za který lze uložit pokutu až do výše 500 000 Kč [viz § 117 odst. 3 písm. k)]. Přestupku se poskytovatel dopustí také tím, že slíbí nebo poskytne jinému finanční nebo jinou náhradu, popř. výhodu v souvislosti s použitím části těla pacienta, těla zemřelého nebo odebrané části z těla zemřelého. Za tento přestupek lze uložit poskytovateli pokutu až do výše 300 000 Kč [viz § 117 odst. 3 písm. l)].

Ustanovení § 164 až 166 tr. zákoníku vymezuje trestné činy související s neoprávněným nakládáním s lidskými tkáněmi a orgány. Trestný je jak odběr tkáně či orgánu a jejich použití v rozporu se zákonem, tak provedení odběru tkáně nebo transplantace za úplatu. Konkrétně jde o **trestný čin neoprávněného odebrání tkání a orgánů** (§ 164 tr. zákoníku), kterého se dopustí ten, kdo v rozporu s platnou právní úpravou provede jinému z jeho těla odběr tkáně, buňky nebo orgánu, nebo ten, kdo v rozporu s právními předpisy pro sebe nebo pro jiného opatří, zprostředkuje, nabídne, doveze, vyveze nebo proveze odebranou lidskou tkáň, buňku nebo odebraný lidský orgán z těla živého člověka anebo s takovou tkání, buňkou nebo orgánem jinak nakládá. Dále jde o **trestný čin neoprávněného nakládání s tkáněmi a orgány** (§ 165 tr. zákoníku), kterého se dopustí ten, kdo v rozporu s právními předpisy provede z těla mrtvého člověka odběr tkáně, buňky nebo orgánu, nebo ten, kdo v úmyslu obohatit sebe nebo jiného nakládá s odebranou lidskou tkání, buňkou nebo odebraným lidským orgánem v rozporu s právními předpisy. Rovněž je třeba zmínit **trestný čin odběru tkáně, orgánu a provedení transplantace za úplatu** (§ 166 tr. zákoníku), kterého se dopustí ten, kdo v rozporu s právními předpisy jinému nebo pro jiného nabídne, slíbí

nebo poskytne úplatu za odběr tkáně nebo orgánu z jeho těla nebo za provedení transplantace, nebo ten, kdo sám či prostřednictvím jiného v souvislosti s odběrem tkáně nebo orgánu nebo s provedením transplantace pro sebe či pro jiného žádá, přijme nebo si dá slíbit úplatu v rozporu s platnou právní úpravou. Za tyto trestné činy lze uložit trest odnětí svobody (trestný čin dle § 164 tr. zákoníku v základní sazbě dva až osm let, trestný čin dle § 165 tr. zákoníku v základní sazbě až dva roky, trestný čin dle § 166 tr. zákoníku v základní sazbě až pět let) nebo zákaz činnosti (trestný čin dle § 165 tr. zákoníku).

§ 82 [Nakládání s plodem po potratu]

(1) Při nakládání s plodem po potratu, který nebyl jako jiný lidský pozůstatek vydán k pohřbení postupem podle zákona o pohřbnictví, a dále s plodovým vejcem bez plodu, plodovým lůžkem (placentou) nebo těhotenskou sliznicí, které byly vyňaty nebo vypuzeny z těla ženy, se obdobně použijí ustanovení § 81 s tím, že plod po potratu lze použít pouze pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům.

(2) Plodem po potratu se rozumí plod, který po úplném vypuzení nebo vynětí z těla matčina neprojevuje ani jednu ze známek života a současně jeho porodní hmotnost je nižší než 500 g, a pokud ji nelze zjistit, jestliže je těhotenství kratší než 22 týdnů. Biologickými zbytky potratu se především rozumí placenta a těhotenská sliznice.

Nakládání s plodem po potratu

V § 82 je výslovně zakotveno, že při nakládání s plodem po potratu, s plodovým vejcem bez plodu, plodovým lůžkem (placentou) nebo těhotenskou sliznicí, které byly vyňaty nebo vypuzeny z těla ženy, se analogicky použije § 81, tj. je třeba dodržovat stejné podmínky, které platí pro zacházení s odejmutými částmi lidského těla při poskytování zdravotních služeb (viz komentář k § 81). Rozdíl je v omezení účelu použití plodu po potratu, který lze použít pouze pro potřeby vědy, výzkumu nebo k výukovým účelům.

Plodem po potratu se rozumí plod, který po úplném vypuzení nebo vynětí z těla matky neprojevuje ani jednu ze známek života a jeho porodní hmotnost je současně nižší než 500 g. Nelze-li hmotnost zjistit, jedná se o plod po potratu, jestliže bylo těhotenství kratší než 22 týdnů. Biologickými zbytky potratu se rozumí především placenta a těhotenská sliznice.